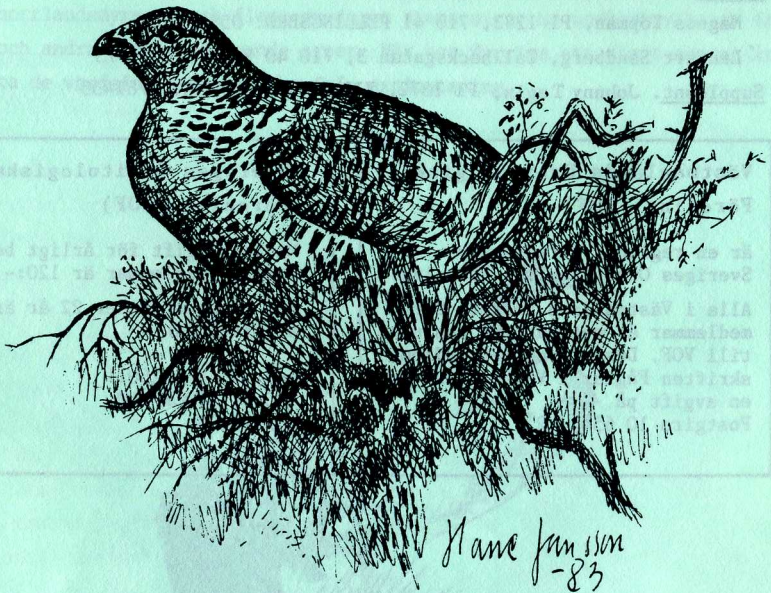

PANDION

1988:3 ÅRG 4

TIDSKRIFT FÖR FÅGELINTRESSERADE

I PANDION publiceras resultatet av den ornitologiska aktiviteten inom
LINDESBERGS KOMMUN - inventeringar, rapporter, fågelskydd, föreningsnyheter mm

Redaktion: Mats Andersson, Hagabergsliden 4 711 00 Lindesberg 0581/16274
Jan-Erik Malmstigen, Skomakarg. 6 710 40 FRÖVI 0581/30252

Pandion utkommer årligen med 3 nummer (i mars, augusti och december månad).

MEDLEMSKAP i FFK erhålles genom att betala 30:- på postgiro 484 16 67 - 1,
familjeavgift; 5:-/medl. och ungdomar 4-16 betalar 15:-.

I medlemskapet ingår PANDION (3nr) samt årsrapporten "Fåglar i Lindesbergs
kommun 1988.

STYRELSEN:

Ordf. Sven-Olof Eriksson, Spannmålgatan 24, 710 40 FRÖVI. L/30902

Vice ordf. Jerry Andersson, Källbacken Lia, 710 40 FRÖVI. L/31369

Kassör. Bo Dahlström, Karlslund Ullersäter, 710 40 FRÖVI. L/32213

Sekreterare. J-E Malmstigen, Skomakargatan 6, 710 40 FRÖVI. L/30252

Övriga. Mats Andersson, Hagabergsliden 4, 711 00 LINDESBERG. L/16274

Magnus Köpman, P1 1273, 710 41 FELLINGSBRO. 0589/21356

Lennart Sandberg, Tallbacksgatan 3, 710 40 FRÖVI. L/31573

Suppleant. Johnny Tegin, P1 1372, 711 00 LINDESBERG. L/81435

Västmanlands Ornitologiska
Förening (VOF)

är en regional förening av
Sveriges Ornitologiska Förening.

Alla i Västmanland bosatta SOF-
medlemmar är automatiskt anslutna
till VOF. Dessa erhåller medlems-
skriften Fåglar i Västmanland mot
en avgift på 40:-
Postgiro 10 654 - 2

Sveriges Ornitologiska
Förening (SOF)

Medlemsavgift för årligt be-
talande medlemmar är 120:-

För personer under 22 år är
avgiften 70:-

Adress: Box 26011
100 41 STOCKHOLM
08/210508

Omslagsbild: Hasse Jansson, Norrby

TRANAN I LINDESBERGS KOMMUN

MATS ANDERSSON

INLEDNING

Sammanlagt finns 15 arter inom tranfamiljen utspridda på jorden. Flera av arterna har konstaterats minska och huvudorsaken är exploateringen av de för tranorna så viktiga våtmarkerna som ägt rum världen över. På 1970-talet bildades ICF - International Crane Foundation - med uppgift att samordna den internationella tranforskningen. En europeisk sektion av ICF finns, där även Sverige ingår. 1988 har denna sektion utsett till det första europeiska tranåret. Avsikten är att kartlägga den europeiska tranans häckning, sträckrörelser och uppehållsorter under vintern mm.

I många europeiska länder är tranan utrotad och Sverige hyser en stor del av västeuropas häckande tranbestånd. De flesta paren häckar på de stora våta norrlandsmyrarna och flera av dessa stora myrar är oerhört viktiga för tranan och andra våtmarksberoende arter. Här har Sverige ett stort ansvar att undanta de värdefullaste myrarna från exploatering.

UTBREDNINGEN I SVERIGE

I Sverige häckar minst 10 000 par tranor och majoriteten finns i norra delen av landet, fig 1. Söder om Värmland - Dalarna - Hälsingland finns omkring 1200 par (Bylin 1983).

En sentida förändring av tranans biotopkrav har inträffat i södra Sverige. Från att tidigare så gott som uteslutande varit en ödemarksfågel som häckat på ostörda myrar, finner man numera tranan även i jordbruksområden i slättsjöar och kärr med flera sankmarker. Ett faktum som inneburit att tranan ökat i antal i södra Sverige på senare tid (Bylin 1983).

Tranans nuvarande utbredning i Västmanland framgår av fig 2. Merparten av paren finns sålunda i Bergslagsområdet och i delar av skogslålandet. Västmanlands Ornitologiska Förening (VOF) inventerade landskapets tranor 1979-1980, och resultatet blev 141 par (Larsson 1982), dock uppskattades antalet till 190 par. De följande åren upptäcktes nya häckningslokaler och 1984 var den totala siffran 190 kända par. Troligen finns ytterligare par och landskapet hyser kanske numera omkring 250 par.

Även i Närke har tranan ökat under senare år och uppskattningsvis finns där för närvarande ca 110 par (Andersson 1986).

Fig 1. Tranans utbredning i Sverige enl SOF 1978.

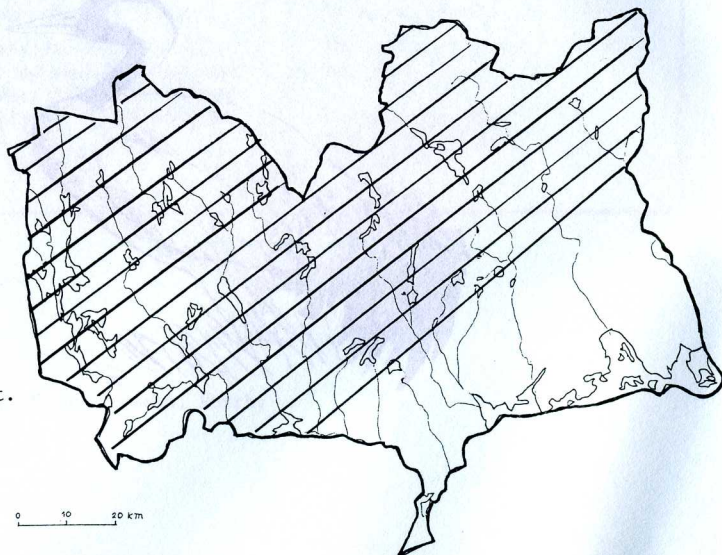

Fig 2. Tranans utbredning i Västmanland under 1980-talet.

FÖREKOMSTEN I LINDESBERGS KOMMUN

I Lindesbergs kommun, liksom i övriga landet, häckar tranan i olika typer av våtmarker i såväl kulturbygden som skogsbygden. Så gott som samtliga boplatser är omgivna av vatten och belägna vid sjostränder, i kärr eller i vassbälten i grunda sjöar. Mycket få par häckar på torrare mossar. Tranornas hela revir omfattar förutom själva häckningslokalen det närbelägna område där födosöket sker, mosse, en åkermark eller liknande.

Totalt finns nu (1988) 43 kända häckningslokaler i kommunen vilka markerats på fig 3. Dessutom redovisas utseendet på häckningslokalen i fig 4. Samtliga lokaler har hyst häckande par under 1980-talet. Troligen känner vi nu de flesta tranparen i kommunen och skall ytterligare par kunna upptäckas är det i - det tyvärr fortfarande sällan besökta - Klotenområdet. Jag uppskattar det nuvarande beståndet tranor i Lindesbergs kommun till ca 50 par.

Med stor sannolikhet har tranan ökat som häckfågel även hos oss de senaste 20 till 30 åren och häckningarna i sänkta sjöar i jordbruksbygden är av senare datum. Ursprungsbiotopen var myrar, kärr och i kanter av skogstjärnar och namn som Tranmossen vittnar om att tranor funnits på platsen lång tid. Intill Tranmossen, väster om Lindesberg, häckar exempelvis tranor årligen sedan flera generationer tillbaka.

De häckande paren anländer till kommunens boplatser i slutet av mars eller första veckan i april. Medelankomstdatum för Österhammarsjöns par var åren 1975-1985 den femte april (Malmstigen 1986).

I mitten av augusti börjar återflyttningen från norr och det är framför allt i september som större flockar med rastande tranor kan ses hos oss. Högsta noteringen på senare år är 231 ex vid Finnåkerssjön den 13 september 1986. Under 1980-talet har antalet rastande tranor under hösten i området vid Österhammarsjön - Finnåkerssjön ökat i antal nästan varje år. Detta område är också den viktigaste rastplatsen i kommunen för rastande tranor på hösten.

Figur 3. Häckningslokaler för trana i Lindesbergs kommun under 1980-talet.
(Se även fig 4.)

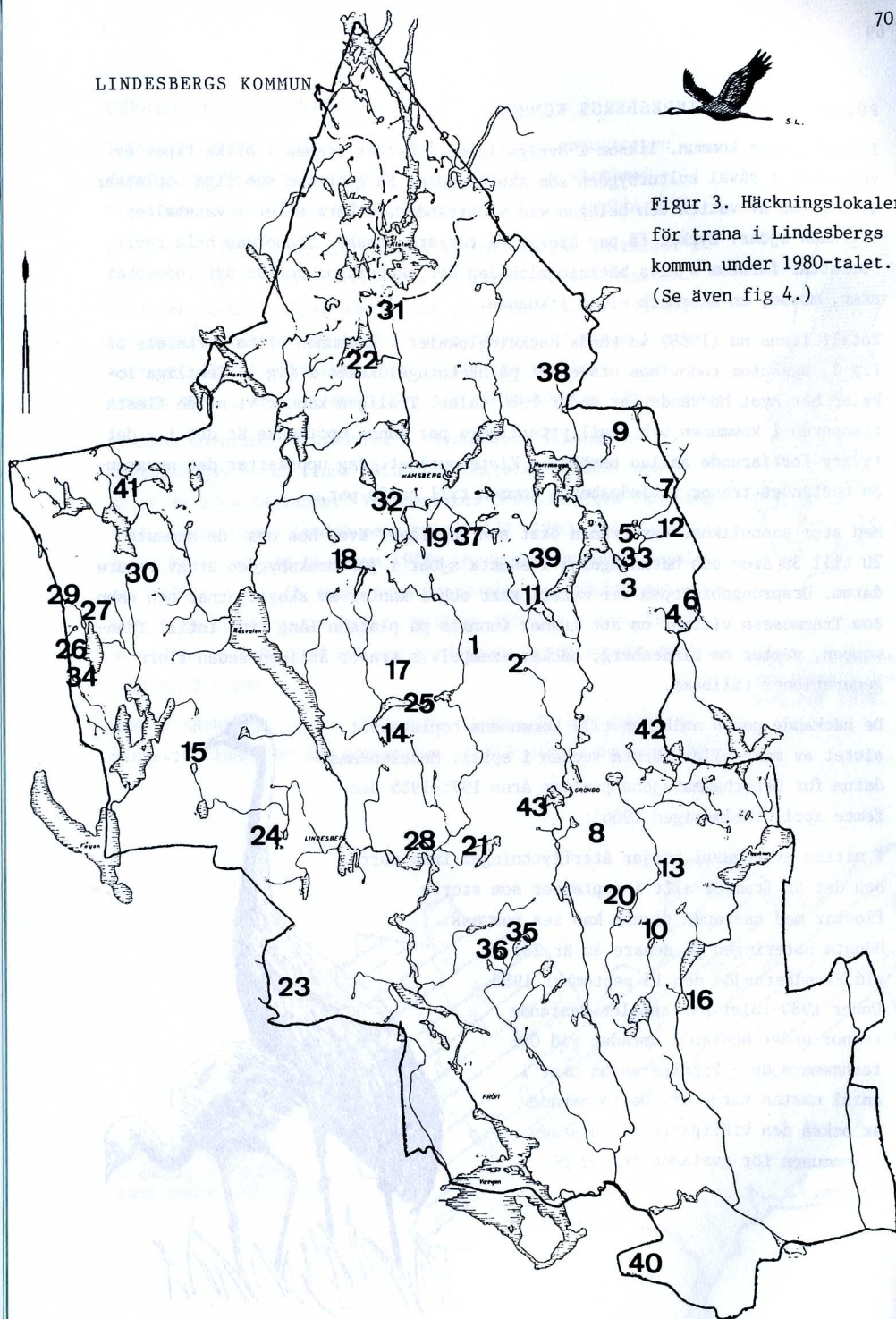

Fig 4. Kända häckningslokaler för trana i Lindesbergs kommun under 1980-talet.

1. Hökasjön	11F 3e. Delvis igenvuxen skogstjärn, är tidigare sänkt.
2. Flaxkärret	11F 3f. Fuktigt kärr.
3. Stormossen	11F 4g. Högmosse med lagg, mosserand och mosseplan.
4. Enkärrsbäcken	11F 3g. Kärr som ansluter till mosse.
5. Sörtjärn	11F 4g. Skogstjärn påverkad av sänkning.
6. Lövsjön	11F 4h. Skogstjärn med sankastränder.
7. Bråtmossen	11F 5g. Kärrartad mosse.
8. F d Innansjön	11F 1g. Utdikad sjö.
9. Dammosen	11F 5g. Högmosse med lagg, mosserand och mossseplan.
10. Gransjön	11F 0g. Skogstjärn.
11. Morskogasjön	11F 4f. Eutrof sjö av slättsjökaraktär.
12. Madsjön	11F 4g. Skogstjärn som troligen dikats.
13. Spannarbodasjön	11F 1g. Sänkt och dikad mindre sjö.
14. Unnasjön	11F 2d. Sänkt sjö som är starkt igenväxt.
15. N. Brunnsjön	11F 2b. Igenväxande skogstjärn.
16. Österhammarsjön	11F 9g. Sänkt slättsjö.
17. Djuramossen	11F 3d. Myr som gränisar till mindre tjärn.
18. Ötjärnen	11F 4d. Skogstjärn med sankastränder.
19. Flagan	11F 4e. Skogstjärn omgiven av myrmark.
20. Luntun	11F 0g. Eutrof sjö av slättsjökaraktär.
21. Hultasjön	11F 1e. Eutrof sjö, hit räknas även Lilla Borrsjön.
22. Äslatjärnen	11F 6d. Skogstjärn.
23. Österängssjön	11F 0c. Utdikad myr.
24. Lilla Andsjön	11F 1c. Skogstjärn omgiven av myrmark.
25. Stora Aspasjön	11F 3e. Sjö av eutrof karaktär.
26. Lomtjärn	11F 3a. Skogstjärn med sankastränder.
27. Aspen	11F 3a. Skogssjö av oligotrof karaktär.
28. Björkasjön	11F 1e. Sjö av eutrof karaktär.
29. Kviddtjärnen	11F 4a. Skogstjärn med sankastränder.
30. Lilla Svarttjärnen	11F 4b. Skogstjärn som gränisar mot myrmark.
31. Abborrtjärnen	11F 7d. Skogstjärn med torrare omgivning.
32. s Osaren	11F 5d. Söder om sjön, efter bäcken.
33. Bysjön	11F 4g. Mindre skogssjö med sankastränder.
34. Nya Dammen	11F 3a. Skogstjärn med sankastränder.
35. Skillingen	11F 0f. Skogstjärn med delvis sankastränder.
36. Skrovlingen	11F 0f. Skogssjö med delvis sankastränder.
37. Spjuttjärnarna	11F 4e. Skogstjärnar med sankastränder.
38. Ormtjärnen	11F 6f. Skogstjärn som gränisar till myrmark.
39. Källmossen	11F 4f. Myrmark.
40. Slätterkärret	10E 7g. Myrmark.
41. s Andsjön	11F 5b. Bäck med sankastränder.
42. Gubbmossen	11F 2g. Myrmark.
43. v Grönbosjön	11F 1f. Skogssjö gränssande mot myrmark.

I listan ovan är förutom häckningslokal och biotopbeskrivning även angivet lokalens läge enligt rikets nät (5x5 km).

LITTERATUR: Andersson, I. 1986. Förekomsten av trana "Grus grus" i Närke vid mitten av 1980-talet. Fåglar i Närke 9: 3-9.
Bylin, K. 1983. Jordens tranor och den internationella traneforskningen. Vår Fågelvärld 42: 256-262.
Larsson, S. 1982. Tranan - populationsstorlek och val av häckningsbiotop i Västmanland. Fåglar i Västmanland 13: 10-18.
Malmstigen, J-E. 1986. Fåglar vid Österhammar- Finnåkerssjön t o m 1985. Stencil.
SOF 1978. Sveriges fåglar. Stockholm.

BACKSVALAN I LINDESBERGS KOMMUN

JAN-ERIK MALMSTIGEN

Backsvalan som är den minsta av Europas svalor är för sin häckning nästan helt beroende av att det finns lämpliga sandbrinkar, där den kan gräva ut sitt bohål. Den har gynnats av tillkomsten av grustag samtidigt som det största hotet mot backsvalan på det lokala planet, paradoxalt nog, torde vara igenläggandet av täkter.

I vår kommun inventerades backsvalans förekomst åren 1979 och 1981. Hur ser förekomsten ut idag? För att få svar på denna fråga infördes ett upprop i årets första Pandionnummer. Den spontana rapporteringen blev dock alltför dålig för att kunna ge ett svar på frågan, flera gamla lokaler besöktes aldrig. Vi hoppas dock kunna genomföra en mera systematisk undersökning av backsvalans förekomst i Lindesbergs kommun under 1989. Denna artikel får därför närmast ses som en presentation av tidigare undersökningar och något om de hot som finns idag mot backsvalan.

Huvuddelen av backsvalans boplatser ligger i grustag. Många till synes lämpliga grustag saknar dock backsvalor. Backsvalan kräver dock i allmänhet en brant på minst några meter för sitt bobygge och det får inte vara för mycket grus i materialet, sand och framförallt finmo underlättar svalornas grävande av gångar. Grustaget bör också ligga i närheten av vatten som behövs för dess näringsfång.

Andra häckningsbiotoper som kan komma ifråga är; tillfälliga sandhögar, jordhögar och sågspånshögar. Dessutom varphögar, gruvsand (Stripa), gruvhål (Stråssa), under stenar på holmar, torvullar, dikesskärningar samt å- och strandbrinkar.

Beroende på omhäckningar och inflyttning är antalet bon i en backsvalelokal i regel inte konstant under sommaren. Ofta sker en succesiv ökning. En andrakull kan fullbordas under gynnsamma omständigheter.

Situationen 1979

En presentation av backsvalans förekomst i Västmanland med kommunvisa kommentarer finns hos Arnell (1980). Materialet grundade sig främst på den lokala rapportkommitteéns uppgifter baserat på upprop och spontan rapportering. Någon regelrätt inventering med kartläggning av grustag genomfördes aldrig. För Lindesbergs kommuns del rapporterades 10 kolonier med tillsammans 642 bohål, vilket detta år utgjorde ca 70% av hela landskapets rapporterade bestånd.

Situationen 1981

Sommaren 1981 genomförde Andersson (1982) en inventering av backsvala i Örebro län. Undersökningen tillgick så att författaren, i huvudsak kommun för kommun, färdades längs rullstensåsarna i länet, totalt ungefär 400. Kompletterande upp-

gifter erhöles genom brevkontakt med ornitologer samt litteraturgenomgångar. I hela Örebro län hittades 87 kolonier med totalt 5 727 bohål. För Lindesbergs kommun blev resultatet 14 kolonier med totalt 750 bohål plus 2 lokaler med obebodda bon. Av dessa kolonier var samtliga utom två belägna i grustag.

Situationen 1988

Som framgår av tabell 1 har antalet kolonier i kommunen minskat drastiskt. Vid en direkt jämförelse med 1981 års material, där ej besökta lokaler (?) undantagits, har antalet kolonier minskat från 10 till 5 och antalet bohål från 570 till 242, en minskning med nästan 60%.

Kommunens största koloni vid Ryaheden utgörs idag av tre från varandra skilda kolonier om vardera ca 50 bohål. 1981 var kolonin fördelad på två kolonier på 260 resp. 90 bon.

Kolonierna 3 (Kilen) och 16 (Gladtjärnsberget S Resta) har "städats" och utgör idag inga presumtiva lokaler för backsvala.

Två nya lokaler har tillkommit efter 1981. 1983 häckade 5 par i grustaget vid Finnåkersjöns nordvästra strand, 1985 var antalet 50 bohål. På sensommaren iår raserades backsvalans boplatser i samband med ökat grusuttag och framtiden ser därför dystert ut på denna lokal. En mindre privat grusgrop vid Bäcktorp inte långt från Finnåkersjön hyste 1983 20 bohål. 1987 häckade här 5 par men saknades helt iår.

Äldre lokaler

I tabell 1 har samtliga kända kolonier av backsvala listats fr.o.m 1976. Där uppgift saknas är status okänd. Observera att tabellen inte anger antalet häckande par utan istället har angivits antalet räknade bohål i någorlunda bra skick. Undersökningar från andra håll i landet har pekat på att 70-75% av bohålen är bebodda.

Från 1960-talet finns uppgifter om tre lokaler som idag är försvunna. Ola Almkvist har rapporterat om ett 50-tal bohål vid Storå kvarn samt om en koloni i en åbrink vid Vasselhyttan. I den stora barkhögen vid Dalkarlshyttan, Lindesberg häckade ett 100-tal par men i takt med att barkhögen fraktades bort under 70-talet försvann också backsvalorna (Mats Andersson, muntl.). 1977 fylldes grusgropen vid Pikarboda igen efter att ha varit i bruk i minst 20 år.

Hot

Det har publicerats flera uppsatser om backsvalans status i olika delar av Sverige och alla pekar tydligt på en klar tillbakagång för arten. Den främsta orsaken till populationsminskningen är att grustag där backsvalan tidigare häckat utplanats och planterats igen, eller att de växer igen eller förändras genom nedrasade vägar. Man pekar också på orsaker som långvarig torka i övervintringsområdena.

Tabell 1. Kända kolonier av backsvala i Lindesbergs kommun
1976-1988

Koloni nr	1976	1979	1981	1988	Anm.
<u>Lindesbergsåsen</u>					
1. Österängssjön, Yxe		70	(20)	30	Obebodd 1981
2. Ryaheden		250	350	150	
3. Kilen, Vasselhyttan		40	20	-	
4. Viksnäs, Löa			15	?	
<u>Glanshammarsåsen</u>					
5. Blåsåsen		10	-	0	
6. Pikarboda	20	-	-	-	Täkten igenlagd 1977
7. Bertilsbro		7	0	0	
8. Koverboda	20		20	20	
<u>Fellingsbroåsen</u>					
9. Vässlingbyholm	50	50	25	0	
10. Luntbacken	36	25	20	0	
11. Luntängen	-	-	25	0	
12. Finnugget, Pilkrog			60	?	
13. Korpakärret, Grönbo			30	?	
14. Karlsdal, Rockhammar			(30)	?	Obebodd 1981
15. St. Värhult, Grönbo		60	75	?	
16. Glad tjärnsberget	50		30	-	
17. Ölsjön, Ramsberg		60	25	22	
18. Finnåkersjön	-	-	-	20	Förstahäckning 1983
19. Bäcktorp				0	
<u>Övriga</u>					
20. Stripa gruva			15	0	Gruvsand
21. Stråssagruvan		70	40	0	Gruvhål
<hr/>					
Antal kolonier		10	14	5	
Antal bohål		642	750	242	

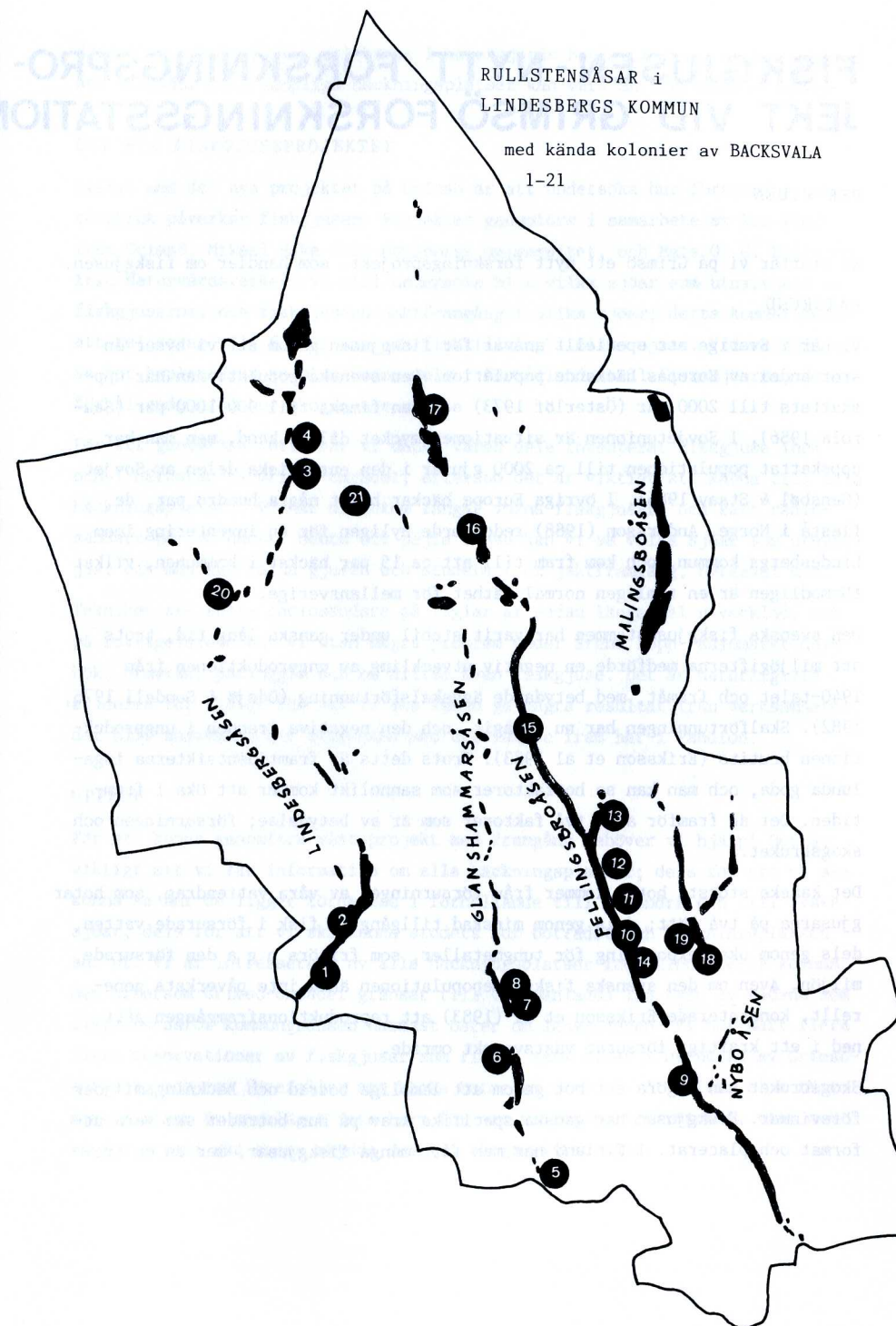
I Blekinge har t.ex populationen minskat med 60% åren 1982-1985, i Skåne hade vissa kolonier i juni 1985 minskat till en sjundedel av förekomsten 1979 och i en välstuderad koloni i Ammarnäs sjönk antalet från en toppnotering om 80 par 1975 till 8 par 1985.

Andra hot som drabbar backsvalan är t.ex slagregn, stort predatortryck av bl.a katt, vessla och lärkfalk samt arbeten i grustagen om de utförs ovarsamt. Det är viktigt att genom regelbundna inventeringar följa utvecklingen och genom information om backsvalans situation få ansvariga myndigheter och markägare att ta nödvändig hänsyn inför nedläggning av täkter. Ett krav är att häcklokalerna lämnas ostörda tiden 1/5 - 15/9 samt att branter med bohål lämnas orörda vid en restaurering.

Litteratur: Andersson, I 1982. Backsvalans förekomst i Närke och Örebro län. Fåglar i Närke 5:1:4-19
Arnell, A.R 1980. Backsvalan i Västmanland: en översikt. FiV 11:62-68

RULLSTENSÅSAR i
LINDESBERGS KOMMUN

med kända kolonier av BACKSVALA
1-21

FISKGJUSEN - NYTT FORSKNINGSPROJEKT VID GRIMSÖ FORSKNINGSTATION

PER WIDÉN

Nu startar vi på Grimsö ett nytt forskningsprojekt, som handlar om fiskgjusen.

BAKGRUND

Vi har i Sverige ett speciellt ansvar för fiskgjusen genom att vi hyser en stor andel av Europas häckande population. Den svenska populationen har uppskattats till 2000 par (Österlöf 1973) och den finska till 900-1000 par (Saurola 1986). I Sovjetunionen är situationen mycket dåligt känd, men man har uppskattat populationen till ca 2000 gjusar i den europeiska delen av Sovjet (Gensbøl & Staav 1986). I övriga Europa häckar blott några hundra par, de flestä i Norge. Andersson (1988) redogjorde nyligen för en inventering inom Lindesbergs kommun, och kom fram till att ca 15 par häckar i kommunen, vilket förmodligen är en tämligen normal täthet för mellansverige.

Den svenska fiskgjustammen har varit stabil under ganska lång tid, trots att miljögifterna medförde en negativ utveckling av ungproduktionen från 1940-talet och framåt, med betydande äggskalsförtunning (Odsjö & Sondell 1976, 1982). Skalförtunningen har nu avtagit, och den negativa trenden i ungproduktionen brutits (Eriksson et al 1983). Trots detta är framtidsutsikterna ingalunda goda, och man kan se hotfaktorer som sannolikt kommer att öka i framtiden. Det är framför allt två faktorer som är av betydelse; försurningen och skogsbruket.

Det kanske största hotet kommer från försurningen av våra vattendrag, som hotar gjusarna på två sätt; dels genom minskad tillgång på fisk i försurade vatten, dels genom ökad exponering för tungmetaller, som frigörs på den försurade miljön. Även om den svenska fiskgjustepopulationen ännu inte påverkats generellt, konstaterade Eriksson et al (1983) att reproduktionsframgången gått ned i ett kraftigt försurat västsvenskt område.

Skogsbruket kan utgöra ett hot genom att lämpliga boträd och häckningsmiljöer försvinner. Fiskgjusen har ganska specifika krav på hur boträdet ska vara utformat och placerat. I Finland har man fått många fiskgjusar, mer än en tre-

djedel av populationen, att häcka i konstgjorda boplattformar, vilket antyder att tillgång till lämpliga häckningsplatser kan vara en begränsande faktor.

DET NYA FISKGJUSEPROJEKTET

Syftet med det nya projektet på Grimsö är att undersöka hur försurning och skogsbruk påverkar fiskgjusen. Projektet genomförs i samarbete av Per Widén från Grimsö, Mikael Hake från Göteborgs universitet, och Mats O. G. Eriksson från Naturvårdsverket. Vi vill undersöka bl a vilka sjöar som utnyttjats av fiskgjusarna, och fiskgjusens jaktframgång i olika sjöar; detta kommer sedan att relateras till försurning och fisktillgång i olika sjöar. Vidare vill vi se hur boplatserna är placerade, dels i förhållande till fiskesjöarna, dels i förhållande till hur skogen ser ut.

För att genomföra detta har vi under våren dels inventerat fiskgjuste inom och i närheten av Grimsö-området, eftersom det är viktigt att känna till alla häckningsplatser. Vi har dessutom fångat vuxna fiskgjusar, och satt radiosändare på två hanar. Genom att pejla dessa kan vi se vilka sjöar som utnyttjas, och man kan följa gjusen och studera t ex jaktframgång, bytesval m.m.

Tekniken att sätta radiosändare på fåglar är sedan länge väl utvecklad, och på rovfågelsidan har vi utan några problem under årens lopp radiomärkt duvhök, ormvråk, pärluggla och nu alltså även fiskgjuste. Det är naturligtvis alldeles för tidigt för att vi ska kunna ge några resultat från verksamheten, det blir anledning att återkomma med det längre fram här i Pandion.

UPPROP

För att kunna genomföra vårt projekt med framgång behöver vi hjälp! Det är viktigt att vi får information om alla häckningsplatser; dels för att vi ska kunna se hur de ligger fördelade i förhållande till varandra och till fiskesjöar, dels för att vi ska kunna studera hur boträdet och häckningsplatsen ser ut. Vi är intresserade av alla häckningsplatser inom Lindesbergs kommun, men eftersom Grimsö-området gränsar till Västmanlands län även av sådana som ligger utanför kommungränsen närmast öster om länsgränsen. Vi har haft flera flera observationer av fiskgjusar som fiskar inom eller i närheten av Grimsö-området, och som förefaller att häcka öster om området. Att hitta alla häckningsplatser är angeläget inte bara för oss ur forskningssynpunkt, utan också för att vi ska kunna skydda dem vid skogsavverkningar.

